

Theodor Sargenfer:

MINDEORD

I.

THEODOR SORGENFREI

8. december 1915 — 5. november 1972

Tale i Videnskabernes Selskabs møde den 23. november 1973

Af Arne Noe-Nygaard

Theodor Sorgenfrei blev født den 8. december 1915 i Augustenborg som søn af smedemester Theodor Johannes Sorgenfrei og hustru Mette Johanne, født Dominicussen. I 1934 blev han student fra Sønderborg statsskole (med udmærkelse), i 1941 tog han magisterkonferens i geologi ved Københavns universitet og i 1958 erhvervede han sammesteds den filosofiske doktorgrad.

I 1939 giftede Sorgenfrei sig med gymnastiklærerinde Inger Margrethe Petersen; i ægteskabet er der en datter og tre sønner. Han døde den 5. november 1972.

Allerede i sit rusår blev Sorgenfrei knyttet til Danmarks Geologiske Undersøgelse (D.G.U.) som honorarlønnet assistent; i 1942 udnævntes han til afdelingsgeolog og i 1954 til statsgeolog. Han havde således mere end et kvart sekels tjeneste bag sig i D.G.U., da han forlod undersøgelsen for at blive professor i teknisk geologi ved den Polytekniske Lærestanstalt i 1961, en stilling han beklædte ved sin død.

Sorgenfreis videnskabelige indsats udgør en trilogi og fordeler sig på 1) Den miocæne molluskverden, 2) D.G.U.'s borearkiv, 3) Eftersøgningen af salt, gas og olie i Danmarks undergrund. På alle 3 områder har han efterladt sig spor, som længe vil blive stående.

Endnu som skoledreng begyndte Sorgenfrei sammen med sin bror at studere de marine miocæne mollusker, som han havde fundet i Klittinghovedprofilet på Als. Gennem hans daværende lærer i naturfag, lektor Otterstrøm, kom dette dr. H. Ødum for øre, og han begyndte at interessere sig for den unge gymnasiast; bl. a. skaffede han ham i 1933 med som deltager i den opmåling af Faxe Kalkbrud, som daværende docent A. Rosenkrantz var gået i gang med. Derigennem udvidedes hans geologiske

og paleontologiske viden, og han traf tidligt i livet nogle af de personer, han senere kom til at arbejde nært sammen med.

I begyndelsen af 30-erne kom han således atter til at bistå docent Rosenkrantz ved en række undersøgelser på Saltholm og ved Knippelsbro samt ved lokaliseringen af boresteder på Amager og Stevns; senere endnu kom han med på hans expedition til Nûgssuaq i 1938, hvor han foruden at opleve en ny geologi kom til at møde den arktiske naturs storhed, en oplevelse han ofte omtalte med begejstring.

Da Sorgenfrei som nybagt student kom til København, var det for virkelig at lære noget; han hungrede efter viden. Han gik simpelthen til al naturhistorieundervisning, som kunne rummes i et skema, helt uanset om det var for begyndere eller for viderekomne; derudover gik han til matematik, til tale-øvelser hos talepædagogen Forchhammer, til blomstertegning, til stenografi og til gymnastik. Apropos det sidste skal det ikke forties, at han i 1936 deltog på det danske elitehold i olympiaden i Berlin.

Hans videbegærlighed var fast umættelig, men det spillede utivlsomt også ind, at han følte sig forpligtet til at yde sit bedste; ikke for nogen pris måtte han, der havde fået en stor chance, som han skønnede på, bringe skam over familien eller skuffe Ødum, der havde skaffet ham kost og logis samt penge til de første universitetsbøger. Man kan roligt sige, at han spændte sig selv for.

Ikke for ingenting var Theodor søn af en landsbysmed; han havde selv en eminent håndværksmæssig kunnen, han kunne sko en hest og krympe en vognring på. Man kunne se og føle det på hans hænder, som var meget stærke, at han greb rigtigt på en ting, være det sig fast eller varsomt. Med hensyn til at studere var han pioneren, der gik igang med at lægge ny, udyrket jord under sin plov med en utrolig smittende glæde; hans evne til at suge viden til sig, til at søge at forstå, var i virkeligheden ubegrænset.

Den ene side af Sorgenfreis tilværelse optoges således af studiet; den anden side af hans liv udfoldedes i Danmarks geologiske undersøgelse, hvor han, som nævnt, gjorde sin entre allerede i rusåret. Da jeg selv få år forinden havde haft den samme oplevelse, har jeg ikke svært ved at forestille mig, hvorledes mødet med D.G.U.s gamle garde har gjort indtryk på ham.

D.G.U.'s ydre ramme var beskeden, den udgjordes, efter at man var fraflyttet Mineralogisk Museum, af to sammenlagte lejligheder på første sal i Gammelmønt 12–14; men her gik de lyslevende omkring, den skare

geologer, som havde skrevet mange af de grundlæggende afhandlinger om Danmarks geologi, som vi havde læst som skoledrenge, men måske ikke helt havde forstået! Her kunne man høre dr. Victor Madsen fortælle anekdoter fra rejser og kongresser i fjerne lande og V. Milthers berette om folkelige oplevelser fra sin vestjyske hjemstavn, medens A. Jessen, »den fine Jessen«, kommenterede begge dele, undertiden let syrligt. Størst indflydelse med hensyn til geologisk kultur udøvedes dog helt afgjort af dr. V. Nordmann, hvis forråd af fordøjet viden om geologi, om historie, om bopladser, om bygningsværker og om kronede og salvede hoveders skæbne i svundne tider var næsten udtømmelig. En helt særlig oplevelse knyttede sig til de frokostpauser, hvor Knud Jessen »den grove Jessen« og fru Mertz indledte et modsigelsesfelttog mod dr. Nordmann om et eller andet emne, hvorom bølgerne tit gik højt, og den fælles latter til sidst løste op for den befriende følelse af, at det hele kun var ment som en spøg. Underskoven under de store træer bestod af Ødum og Sigurd Hansen, som man trygt kunne nærme sig om råd og dåd, og hvor man fik hjælp til at forstå de ting, der i begyndelsen gik én over hovedet.

Jeg tror, at én af hemmelighederne ved D.G.U. i trediverne var den, at hele staben hvert år spredtes ud over landet ved sommerens begyndelse og hentede ny viden, nye impulser. Vinteren gik dernæst med at omsætte observationerne til ny erkendelse gennem den videnskabelige bearbejdelse af stoffet og gennem det at diskutere sagerne med hinanden. De få studenter, der havde fundet vej til D.G.U. og var blevet optaget i laget, nød til fulde godt af de ældres faglige engagement; de fik ærbødighed for »sagen« og lærte forståelse af det menneskelige hos en betydelig del af fagets dyrkere.

Sorgenfrei arbejdede med sit eget miocæne molluskmateriale, når der var tid til det. Når han efter travle arbejdsdage på D.G.U. kom hjem, slappede han af om aftenen ved at tage sine kære mollusker frem; og det blev han ved med gennem årene. Til sidst sammenfattede han sine resultater i den meget store disputatsafhandling, som han selv illustrerede med glimrende udførte tegninger fra A til Z. I dette arbejde anskuede han miljøfaktorernes indflydelse på en uddød fauna og gav på statistisk grundlag et vægtigt og originalt bidrag til korrelationsproblematikken i Danmarks øvre Tertiær.

Borearkivet ved D.G.U. er blevet et overordentlig betydningsfuldt instrument for studiet af landets geologiske opbygning især under istidslagene. Det første initiativ til det blev i virkeligheden taget af afdøde docent J. P. J. Ravn, der i 1913 publicerede det første egentlige under-

grundskort over Danmark. Dr. Ødum, der indså betydningen af et sådant arkivs videreførelse ved D.G.U., arbejdede energisk på dets udbygning og løbende ajourføring og satte indberetninger og journalisering i system.

I perioden 1938–42 var jeg ansat på D.G.U.'s borearkiv, og i disse 4 år arbejdede jeg daglig sammen med Sorgenfrei; fra dette tidsrum stammer vort venskab og senere livslange faglige forbindelse.

Med de trange pladsforhold i Gammelmønt måtte vi begge arbejde i samme værelse; jeg følte sommetider Sorgenfreis ordenssans næsten som et tryk, fordi hans arbejdsplads forekom mig at være en steril ørken, når han ikke selv var der. Pladsnøden forlangte naturligvis stor orden af os, men Sorgenfrei drev det til, at alle journalstabler, alle målebordsblade og alle springbind skulle sættes på plads straks efter brugen, så at vort store fælles-arbejdsbord efter hver enkelt sag — altså med korte mellemrum — var som blæst. Da D.G.U. flyttede til det gamle Gentoftes Rådhus nær Charlottenlund station, fik vi hver sit rum med dør imellem; det passede mig bedre. Vi havde frit samkvem, og det benyttede vi os idelig af, men jeg kunne hos mig selv have »ting til overvejelse« liggende fremme, og jeg kunne efterlade en opslået bog eller to til næste morgen, og jeg kunne have mit mikroskop stående arbejdsklart, så at jeg i en pause i rutinen kunne lave et par plagioklasbestemmelser på det vulkanitmateriale, som jeg selv arbejdede med. Jeg havde trang til en slags »arbejdshygge« omkring mig; det behov havde Sorgenfrei ikke. Dertil kom, at et endda flerårigt ophold på Regensen ikke havde lært ham at ryge pibe. Jeg tror, at han studerede Troels-Smith og mig nøje; men han lærte det aldrig, selvom han nok så meget kunne synge »Felix ter, qui pusio«. Enten røg han den ene cerut efter den anden, eller han holdt pludselig helt op med at ryge; han fik ikke noget forhold til en god pibe og en god tobak og den dermed følgende mulighed for afslappet meditation. Til trods herfor og trods vor forskel i gemyt og interesseområde kan jeg imidlertid med fuld sandhed sige, at vi ikke har haft en eneste alvorlig kontrovers i de mere end 30 år, vi har kendt hinanden.

I 1942 overgik borearkivet helt til Sorgenfrei, og under hans inciterende ledelse voksede det til en størrelse, der næsten kom til at svare til hele resten af institutionen. Hans medarbejdere varierede stærkt med hensyn til kyndighed og primære interesseområder; men han magtede kunsten at få helt forskelligartede naturer til at arbejde sammen på løsningen af en stor fællesopgave. Sorgenfrei var frodig og han »underviste på jobbet«, hvilket fik stor faglig betydning for den række unge mennesker, der i studieårene blev hans hjælpere i borearkivet, og som nu hver

på sin vis fortsætter deres geologiske arbejde præget af ham. Af natur var Sorgenfrei en glad mand, han havde let til smilet; det gjorde sig gældende i det daglige samarbejde med ham, og det kunne mildne en situation, når han efter uddelt kritik til en medarbejder kunne mødes med ham og kammeraterne over en kop eftermiddagsthe med en umiddelbar glæde, der viste, at han helt havde glemt den tidligere kontrovers.

Når Sorgenfrei skulle sætte en ny mand ind i et arbejde eller bevæge en ældre til at acceptere en ny praksis, var han meget grundig i sin instruktion. Denne grundighed kunne han imidlertid undertiden også lægge for dagen i anden sammenhæng overfor folk, der næppe havde så indgående vejledning behov, og så kunne den nærme sig det irriterende.

Det er Sorgenfreis fortjeneste, at D.G.U. gik i gang med systematisk at udarbejde geologiske kort over præ-Kvartæret, baseret på borearkivets materiale, ligeledes at grundvandsefterforskningen gjorde så store fremskridt her i landet, bl. a. hjulpet af hans indførelse af den geo-elektriske prospekteringsmetode.

Sorgenfreis arbejde i borearkivet og det derigennem erhvervede enestående kendskab til Danmarks dybereliggende geologi førte til, at han i perioden 1946–58 tjenstgjorde som konsulent for DAPCO's salt-, olie- og gaseftersøgning og senere, fra 1962 til sin død, blev knyttet til A. P. Møller-koncernens eftersøgningsarbejde. Sorgenfrei troede på oliemuligheder under Danmark, og han nåede at opleve sin tro bekræftet gennem oliefundene i Danfeltet i Vesterhavet.

Det står mig ikke klart, hvad der fik Sorgenfrei til at forlade D.G.U. og i 1961 overtage professoratet i teknisk geologi ved Polyteknisk Læreanstalt. Fra samtaler i de seneste år ved jeg, at han tilstræbte og arbejdede for et nært samarbejde mellem geologer og ingeniører, samt at han håbede at kunne udvide faggeologernes snævre kreds ved at bibringe de ingeniørstuderende en del af den geologiske viden, som mange af dem ville blive stillet overfor i deres fremtidige virke.

Den 21. internationale geologiske kongres »Norden« i København i 1960 betegner et foreløbigt klimaks i samarbejdet mellem de nordiske landes geologer i dette århundrede. Hovedæren herfor er Sorgenfreis. Kongressen afholdtes på alle de nordiske landes vegne; den havde 3500 aktive deltagere; før og efter kongressen afholdtes der ekskursjoner i tilslutning til den i alle de deltagende lande. Sorgenfrei var kongressens generalsekretær, medens jeg selv beklædte den mindre belastende post som præsident. Sorgenfreis arbejdsevne var legendarisk, og hans overblik og arrangementstalent blev sat ind med fuld styrke for at gøre kon-

gressen vellykket, og han mestrede praktisk taget ethvert af de naturnødvendigt opstående problemer, der melder sig, når så mange mennesker med individuelle ønsker er samlet. Han udstrålede ro og sikkerhed, og det fik alle hans hjælpere til at yde deres bedste, men det slog også koldt vand i blodet på enkelte exotiske kværulanter, der med store fagter og hævet røst forsøgte at få kongressens hjælp til at bryde skrevne eller uskrevne love. Jeg tror, at samtlige nordiske geologer, der deltog i arbejdet, i høj grad fandt det umagen værd; selv har jeg siden på utallige steder Jorden over været med til at indhøste ros for Norden-kongressen i 1960. I sin nekrolog over Sorgenfrei omtaler minister Jim H. Harrison (Ottawa) kongressen som »wonderfully successful«.

»Den internationale geologkongres« var gennem mange slægtled geologernes samarbejdsorgan tværs over landegrænserne; men den havde den skavank kun at fungere hvert fjerde år. Fagets hastige udvikling gjorde det imidlertid mere og mere ønskeligt at få etableret et organ, der kunne virke kontinuerligt; en geologisk union under ICSU måtte være målet. Efter årelange forgæves forhandlinger og forsøg på at opnå enighed i geologernes brogede skare, lykkedes det os på kongressen i København at få unionen vedtaget og etableret. Det føltes som en selvfølge, at Sorgenfrei blev valgt til at være dens første generalsekretær. I denne egenskab fungerede han fra 1961 til 1964, og han har en stor del af æren for, at den kom til at fungere gnidningsløst og effektivt fra begyndelsen.

Sorgenfreis viden, energi, forhandlingsteknik og sprogkundskaber førte til, at han fik sæde i en lang række vigtige kommissioner; det bør i denne forbindelse også nævnes, at han var geologisk medlem af Danmarks delegation ved forhandlingerne om den nationale grænsedragning på Nordsøskkelen 1969–70.

Sorgenfrei deltog i en recognosceringsrejse til Østgrønland i 1958 og han foretog en række studierejser til Nord- og Mellemlamerika samt en lang række europæiske lande. Deltagelsen i den 23. internationale geologkongres i Montreal i eftersommeren 1972 kom til at betegne afslutningen på hans geologiske virke; herfra kom han alvorligt syg hjem for ikke mere virkelig at rejse sig. Hans tidlige død markerer et alvorligt tab for dansk geologi.

Sorgenfrei var ved sin død formand for Dansk geologisk Forening og medlem af den danske nationalkomité for geologi. Han har været medlem af vort selskab siden 1965 og af Akademiet for de tekniske Videnskaber fra 1960. Han var medlem af Dansk Expeditonsfond fra 1962 og

Det kgl. danske geografiske selskabs råd fra 1957. Han var fra 1952–61 medlem af International Water Supply Association og fra 1957–59 medlem af rådet for Paläontologische Gesellschaft i Vesttyskland. I *Lexique Stratigraphique Internationale* skrev han i 1957: Danmark.

I de 35 år i hvilke Sorgenfrei har sat pen til papiret, har han udgivet omkring 80 arbejder*). I størrelse omfatter disse alt fra ganske små bidrag til store bøger; også med hensyn til emner viser de stor spredning. Der er tale om hans egne forskningsresultater, anmeldelser, diskussionsindlæg, referater og oversigtsværker; men de har det til fælles, at de bærer vidnesbyrd om en alsidig engageret geologisk videnskabsmand, der levede med i sit fags skiftende situationer og forpligtelser. Antallet af rapporter, i begrænset oplag, fra samme tidsrum er næppe mindre, men de har ifølge sagens natur ikke opnået samme udbredelse.

En af forklaringerne på Sorgenfreis ganske enestående oplagthed og gå-på-mod må efter min mening søges i, at han tilhørte første generation af studerede folk, og at han var sig det bevidst både som et privilegium, som en udfordring og som en forpligtelse.

Vi, der var Sorgenfreis fagfæller og venner, vil savne hans karskhed og lyse smil og hans faste håndtryk; men vi glæder os over, at dansk geologi fik lov til at have ham som aktiv fagfælle gennem 35 år. Hans internationale indsats kom hele Norden til gode, og hans eget livsværks trilogi blev trods hans tidlige død i virkeligheden ført igennem.

Æret være hans minde.

*) En fortegnelse over Theodor Sorgenfreis publikationer er offentliggjort i statsgeolog Leif Banke Rasmussens nekrolog i *Årsskrift for Dansk geologisk Forening* 1973 pp. 195–198.